

Roma Ryś-Jurek¹

Katedra Ekonomiki Gospodarki Żywnościowej

Akademia Rolnicza

Poznań

Porównanie sytuacji ekonomicznej polskich indywidualnych gospodarstw rolnych z gospodarstwami innych krajów UE w latach 2000-2005

Comparison of the economic situation of Polish individual farms with farms in other EU countries in years 2000-2005

Abstract. The main aim of the article was to present chosen aspects of the economic situation of individual farms' sector in Poland as compared with the situation observed in the EU in 2000-2005. A special emphasis was put on the agrarian, productive and income situation in sector. Comparisons of Poland and other EU countries lead to a conclusion that Poland has a huge agricultural potential, but this potential is not taken advantage of. It's main feature is a high diversity between regions. The most important problems observed in the sector are: inappropriate agrarian structure, superfluous employment, low level of specialization and commercialisation of farms, disadvantageous structure of sources of agricultural income in family farms, lack of capital. A comparison of average economic results in Polish and other European farms in 2004 based on the European accountancy data allows to formulate a conclusion that most of the selected economic indices are approximately 3 times lower in an average Polish farm than in an average farm in the EU member states.

Key words: economic situation, individual farm, subventions, agricultural revenues

Synopsis. W artykule podjęto próbę przedstawienia wybranych aspektów sytuacji ekonomicznej sektora indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej w latach 2000-2005, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji agrarnej, produkcyjnej i dochodowej w sektorze. Porównania Polski z krajami UE wykazują, że Polska jest krajem o znacznym potencjale rolnictwa. Do najtrudniejszych problemów w sektorze można zaliczyć: niekorzystną strukturę agrarną, przerost zatrudnienia, niski stopień specjalizacji gospodarstw, niski udział gospodarstw towarowych, niekorzystną strukturę źródeł dochodów rolniczych w indywidualnych gospodarstwach rolnych, niedostatek nowoczesnego kapitału. Porównanie średnich wyników gospodarstwa rolnego polskiego i unijnego w 2004 roku w ramach rachunkowości unijnej pokazuje, że większość wybranych kategorii ekonomicznych była około 3-krotnie niższa w polskim przeciętnym gospodarstwie niż w unijnym.

Słowa kluczowe: dochody rolnicze, dotacje, indywidualne gospodarstwo rolne, sytuacja ekonomiczna

Wprowadzenie

W warunkach gospodarki scentralizowanej rolnictwo ponosiło znaczną część ciężarów związanych z realizacją polityki uprzemysłowienia kraju. Sytuacja strukturalna rolnictwa polskiego u progu przemian ustrojowych była niekorzystna i przejawiała się między innymi: złą strukturą obszarową, koncentracją dużej ilości siły roboczej na wsi i posiadaniem w znacznej mierze przestarzałych zasobów kapitału [Poczta i Czerwińska-Kayzer 2001].

¹ Dr, ul. Wojska Polskiego 28; 60-637 Poznań; tel. 0618487117; e-mail: rysjurek@au.poznan.pl.

W czasie transformacji, zapoczątkowanej w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, funkcjonowanie sektora rolniczego utrudniało dochodzenie całej gospodarki do nowej równowagi rynkowej². Polityka transformacji gospodarki postawiła rolnictwo polskie wobec nowych, trudnych wyzwań. Dotyczyły one m. in. poprawy efektywności wytwarzania, pokonywania bariery ograniczonego popytu, stawiania czoła konkurencji zagranicznej. Dlatego rolnictwo wymagało szybkiej restrukturyzacji i modernizacji [Poczta i Czerwińska-Kayzer 2001].

Przekształcenia w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku zostały w dużym stopniu sfinansowane przez rolników, co wpłynęło na obniżenie zdolności rozwojowych ich gospodarstw. Rolnicy korzystali wprawdzie ze strumieni środków publicznych, ale jednocześnie działał silny mechanizm tzw. „przepompowywania” dochodów z rolnictwa do innych gałęzi gospodarki narodowej [Woś 2004]. Rezultatem tych zjawisk była recesja w sektorze rolnym³. Jednym z jej głównych objawów było ograniczenie rynku zbytu i popytu na produkty rolne związane ze spadkiem realnych dochodów ludności pozarolniczej oraz z koniecznością konkurowania rodzimych producentów rolnych z produktami napływającymi z zagranicy. Pogłębiło to trudności ze zbytem produkcji i prowadziło do zapaści w polskim rolnictwie (por. prace [Czyżewski i Sapa 2003; Małecki-Tepicht 2005; Zegar 2003]).

Polska stała się członkiem Unii Europejskiej z dniem 1 maja 2004 roku. Przed tą datą stopień wspierania rolnictwa w Polsce był znacznie niższy niż w Unii Europejskiej. Zakres stosowanych instrumentów wspierania rolnictwa przez państwo był odmienny niż w UE, przy tym wiele działów produkcji rolniczej nie było objętych wsparciem. Poza tym w Polsce właściwie nie istniały programy zagospodarowania nadwyżek produktów rolnych [Czyżewski i Henisz-Matuszczak 2004]. W wyniku objęcia Polski mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej polscy rolnicy zostali beneficjentami wsparcia organizacji rynków rolnych, m. in. zakupów interwencyjnych, płatności bezpośrednich, subsydiów eksportowych [Polska... 2003]. W badanym okresie cała polska gospodarka skorzystała z pomocy finansowej Unii Europejskiej, co pośrednio wpływało na przemiany w polskim rolnictwie i sytuację indywidualnych gospodarstw rolnych.

Podstawowym celem opracowania jest przedstawienie wybranych elementów sytuacji ekonomicznej sektora indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce na tle Unii Europejskiej w latach 2000-2005. Szczególny nacisk położono na problemy doskwierające polskiemu sektorowi indywidualnych gospodarstw, dotyczące sytuacji agrarnej, produkcyjnej i dochodowej w sektorze. Podstawową metodą badań była analiza porównawcza, zastosowano również wybrane metody statystyki opisowej.

Nożyce cen i budżetowe wsparcie rolnictwa w Polsce

W 2005 roku wskaźnik relacji cen („nożyce cen”) obniżył się do poziomu 96,0⁴. Podobnie jak w latach 2001-2003 był niekorzystny dla rolnictwa (tabela 1). Pogarszanie się

² Problem ten związany jest ściśle ze swoistością działalności rolniczej. Szczególnymi cechami rolnictwa są m. in.: różna długość cyklu produkcyjnego, występowanie znacznej liczby małych podmiotów gospodarczych, częste korzystanie z subsydiów rządowych [Jarugowa 1996].

³ Zmiany systemowe, zwłaszcza w początkowym okresie transformacji gospodarczej, nie doprowadziły do przyspieszenia przemian w polskim rolnictwie a zahamowały je, a nawet cofnęły [Niemczyk 2001].

⁴ Indeks nożyc cen jest relacją cen produktów rolnych sprzedawanych przez rolników do cen towarów i usług kupowanych przez gospodarstwa indywidualne w danym roku, pomnożoną przez 100%.

tego indeksu oznaczało spadek siły nabywczej rolników. Taka sytuacja wpływa w znacznej mierze na podejmowane przez rolników działania mające na celu ograniczenie produkcji, co z kolei oznacza spadek dochodów rolników. Nieuniknione jest wsparcie rolnictwa z budżetu państwa. Wydatki budżetowe ogółem i wydatki na rolnictwo i gospodarkę żywnościową w Polsce w latach 2000-2005 przedstawia tabela 2. W 2002 roku wydatki na rolnictwo i gospodarkę żywnościową osiągnęły najniższy poziom i wyniosły tylko 3261,3 mln zł. Ich udział w wydatkach budżetowych był również najniższy (1,8%). Począwszy od 2003 roku wydatki budżetowe na rolnictwo i gospodarkę żywnościową stopniowo się powiększały zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i względnym.

Tabela 1. Wskaźnik nożyc cen w latach 2000-2005

Table 1. Agricultural and agricultural supply price relations in years 2000-2005

Wskaźnik	Lata						2005 (2000 r.=100)
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	
Nożyce cen	103,0	97,5	90,9	97,5	102,6	96,0	85,1

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie [Ceny... 2006]

W 2005 roku wydatki na rolnictwo i gospodarkę żywnościową wyniosły 7999,5 mln zł, a ich udział w wydatkach budżetowych ogółem wzrósł do poziomu 3,8% (tabela 2). Był to wzrost osiągnięty bez uwzględniania środków UE i KRUS. Ten wzrost osiągnięto głównie dzięki współfinansowaniu z funduszy i programów unijnych, a także poprzez dopłaty bezpośrednio finansowane przez krajowy budżet. Konstrukcja budżetu w 2005 roku dowodzi, że rozwój rolnictwa, obszarów wiejskich i rynków rolnych w Polsce związane ze środkami pomocowymi i kredytowymi z zagranicy, głównie z UE. W ten sposób „zagranica” uzyskuje coraz większy wpływ na transformację polskiego rolnictwa, obszarów wiejskich i rynków rolnych [Czyżewski 2005].

Tabela 2. Wydatki budżetowe ogółem i wydatki przeznaczone na rolnictwo i gospodarkę żywnościową w latach 2000-2005, mln zł i %*

Table 2. Overall budget expenditure and expenditure on agricultural and food economy sector in years 2000-2005, million PLN and %

Wydatki budżetowe	Lata					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
	mln zł					
Ogółem, w tym:	154141,0	182258,0	183970,0	193408,0	198250,0	208864,0
- na rolnictwo i gospodarkę żywnościową	3759,6	3470,0	3261,3	4428,9	5729,4	7999,5
	%					
Ogółem, w tym:	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- na rolnictwo i gospodarkę żywnościową	2,4	1,9	1,8	2,3	2,9	3,8

* Dane za lata 2000-2004 według wykonania ustaw budżetowych, za 2005 rok według projektu ustawy budżetowej

Źródło: opracowanie i obliczenia własne na podstawie pracy [Czyżewski 2006].

Wybrane problemy indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce

Na początku XXI wieku Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW) dokonało dość sprzecznej oceny sytuacji rolnictwa w Polsce. Według MRiRW w Polsce występują znacznie gorsze warunki przyrodnicze do prowadzenia produkcji rolnej niż w innych krajach europejskich, ze względu na duży udział w użytkach rolnych gleb średnich i słabych, wysoki poziom ich zakwaszenia oraz warunki klimatyczne. Jednakże porównania z wysokorozwiniętymi państwami Europy Zachodniej wykazują, że Polska jest krajem o znacznym potencjale rolnictwa. Jest to potencjał słabo wykorzystany, a także zróżnicowany regionalnie [Strategia... 2004].

Powierzchnia wykorzystywana przez rolnictwo w Polsce w 2005 roku wyniosła 15,9 mln ha, co stanowi 50,9% powierzchni kraju (tabela 3). Areał użytków rolnych w Polsce jest większy niż w większości krajów UE. Większą powierzchnię posiada jedynie Francja i Hiszpania. Duże zasoby ziemi rolniczej potencjalnie sprzyjają prowadzeniu produkcji rolniczej, jednak ograniczeniem w tym zakresie jest niekorzystna struktura gospodarstw oraz warunki przyrodnicze. W Polsce liczba indywidualnych gospodarstw rolnych systematycznie maleje. W 2002 roku było ich 2933,2 tys., w tym 1951,7 tys. o powierzchni większej niż 1 ha użytków rolnych. Natomiast w 2005 roku było ich o około 200 tys. mniej, bowiem ich liczebność ogółem wyniosła 2728,9 tys., w tym było 1782,3 tys. gospodarstw o powierzchni większej niż 1 ha użytków rolnych [Ceny... 2006].

W 2005 roku w strukturze indywidualnych gospodarstw rolnych o powierzchni powyżej 1 ha UR dominowały gospodarstwa małe, o powierzchni 1-5 ha, które stanowiły ponad połowę ogólnej liczby tych gospodarstw (57,9%). Użytkowały one tylko 20,2% powierzchni użytków rolnych. Natomiast gospodarstwa powyżej 15 ha UR, których liczba stanowiła 10,9% ogólnej, posiadały w użytkowaniu 44,3% ziemi rolnej. Średnia powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego w Polsce w 2005 roku wyniosła 8,6 ha powierzchni ogółem i 7,6 ha użytków rolnych, podczas gdy w krajach UE była kilkakrotnie wyższa. Na przykład w Wielkiej Brytanii średnia powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie wynosiła 67,7 ha, w Danii 45,7 ha, w Luksemburgu 45,4 ha, we Francji 42,0 ha. Mniej przeciętnej powierzchni UR w gospodarstwie od Polski miały Włochy, bo 6,1 ha i Grecja z 4,4 ha/gospodarstwo.

Jednym z podstawowych ograniczeń rozwojowych sektora rolnego w Polsce był i jest nadmiar siły roboczej ulokowanej w rolnictwie. Taka sytuacja hamuje poprawę struktury agrarnej i efektywność gospodarowania oraz postęp technologiczny, co z kolei przekłada się na niskie dochody rolnicze i niepełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego [Strategia... 2004].

Struktura agrarna, przerost zatrudnienia i niski stopień specjalizacji ograniczają w Polsce liczbę gospodarstw towarowych. Ponad połowa gospodarstw rolnych powyżej 1 ha nie jest zorientowana na produkcję towarową, w tym ponad ¼ nie produkowała w ogóle bądź produkowała wyłącznie na własne potrzeby. Jak wykazały wyniki Powszechnego Spisu Rolnego 2002, pogłębia się zróżnicowanie regionalne rozwoju rolnictwa na wszystkich poziomach, a mianowicie: w układzie makroregionów, województw, a zwłaszcza gmin. Należy również zwrócić uwagę na fakt, że w Polsce jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej była i jest gorsza niż w krajach UE. Jakość gleb, a także bonitacja agroklimatu stanowią 75-80% w stosunku do odpowiednich wskaźników dla przodujących krajów UE, które przyjęto za 100%. Mimo przeprowadzenia kosztownych zabiegów agrotechnicznych w Polsce nie ma możliwości uprawy takiego samego zestawu roślin, jak

w krajach UE oraz nie można uzyskiwać porównywalnych plonów [Strategia... 2004]. W tej sytuacji indywidualne gospodarstwa rolne w Polsce musiały borykać się z o wiele trudniejszymi problemami niż inne gospodarstwa unijne.

Niekorzystna również była struktura źródeł dochodów rolniczych w indywidualnych gospodarstwach rolnych. Świadczą o tym dane z tabeli 4. I tak, według danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2002, w 2002 roku renty i emerytury stanowiły przeciętnie 24,9% dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych o obszarze powyżej 1 ha, a dochody z pracy najemnej poza gospodarstwem wyniosły ponad 23%. Natomiast według badań GUS przeprowadzonych w roku 2005 nastąpił spadek udziału rent i emerytur w dochodach ogółem o około 5 punktów procentowych (do 19,1%) na korzyść wzrostu udziału dochodów z działalności rolniczej (do 36,5%).

Kolejną barierą rozwojową polskiego rolnictwa był i jest niedostatek nowoczesnego kapitału. Wynikał on głównie ze złej koniunktury w rolnictwie. W ostatnich latach jedynie około 10% ogólnej populacji gospodarstw potrafiło dostosować się do wymagań rynku i uzyskiwało dochody pozwalające na dokonywanie restrukturyzacji potencjałów wytwórczych (gospodarstwa z dodatnią stopą akumulacji) [Woś 2000A].

Tabela 3. Powierzchnia rolnicza w krajach Unii Europejskiej w 2005 roku

Table 3. Agricultural land in countries of EU in 2005 year

Kraje	Powierzchnia rolnicza ogółem tys. ha	Udział powierzchni rolniczej w powierzchni ogółem		Kraje	Powierzchnia rolnicza ogółem tys. ha	Udział powierzchni rolniczej w powierzchni ogółem	
		W tym: powierzchnia UR %	W tym: powierzchnia UR %			W tym: powierzchnia UR %	W tym: powierzchnia UR %
UE-25	397323	40,7	24,4	Litwa	6530	43,4	28,7
UE-15	323465	39,7	22,5	Luksemburg	259	49,9	23,2
Austria	8386	38,9	16,4	Łotwa	6459	28,6	16,9
Belgia	3053	45,4	27,6	Malta	32	32,4	27,6
Cypr	925	14,7	9,4	Niemcy	35705	47,7	33,3
Czechy	7887	44,6	33,4	Polska	31269	50,9	38,6
Dania	4310	62,9	57,6	Portugalia	9191	40,7	15,6
Estonia	4523	18,4	13,0	Słowacja	4903	39,6	27,7
Finlandia	33815	6,7	6,6	Słowenia	2027	25,1	8,7
Francja	54909	53,9	33,4	Szwecja	44847	6,7	6,0
Grecja	13196	28,8	20,2	Węgry	9303	63,0	48,4
Hiszpania	50488	50,9	25,0	Wielka Brytania	24410	61,0	24,5
Holandia	3736	51,5	29,4	Włochy	30132	48,8	25,7
Irlandia	7030	59,2	16,3				

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Eurostat... 2007].

Pomimo niewielkich zdolności akumulacyjnych, rolnicy modernizowali potencjał wytwórczy użytkowanych gospodarstw głównie w oparciu o środki własne [Karwat-Woźniak 2002]. W tej sytuacji większość rolników oczekiwała na pomoc w postaci

środków budżetowych, wspomagających funkcjonowanie rynków branżowych, tworzenie alternatywnych rynków pracy, aktywnej polityki dochodowej, aktywnej polityki inwestycyjnej [Wojciechowska-Ratajczak 2000; Woś 2000A].

Tabela 4. Główne źródła dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych (powyżej 1 ha) w Polsce w 2002 i 2005 roku, %

Table 4. Main sources of revenue in the individual farms (above 1 hectare) in Poland in 2002 and 2005, %

Główne źródła dochodów indywidualnych gospodarstw rolnych o obszarze powyżej 1 ha	Lata	
	2002	2005
	%	
Działalność rolnicza	30,0	36,5
Emerytura i renta	24,9	19,1
Praca najemna poza gospodarstwem	23,6	25,5
Pozarolnicza działalność gospodarza	5,6	4,9
Źródła niezarobkowe	3,9	1,3
Kombinacje wymienionych źródeł i dochodów	4,7	4,3
Pozostałe	7,3	8,4
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie opracowań [Ceny... 2006], [Woś 2004]

Dotacje do europejskiego rolnictwa

W latach 2000-2003 w Polsce wskaźnik PSE był znacznie niższy niż w krajach UE⁵. I tak w Polsce wyniósł on dla lat 2000-2003 odpowiednio: 15%, 15%, 14% i 9%, podczas gdy w UE kształtował się w badanych latach na poziomie: 34%, 32%, 35% i 36%. Wskaźnik PSE w latach 2004-2005 dla UE-25 wyniósł odpowiednio: 33% i 32%⁶.

Ogólny poziom dotowania produkcji rolniczej (w milionach euro) w wybranych krajach europejskich przedstawia tabela 5. W 2005 roku dofinansowanie produkcji rolniczej wyniosło w 25 krajach Unii Europejskiej prawie 49 mld euro. Dla tych 25 krajów europejskich dofinansowanie to w 2000 roku wyniosło 38,4 mld euro, z czego na ówczesnych 15 krajów członkowskich UE przypadło aż 97,6% tej sumy, czyli 37,5 mld euro.

Dotacje do produkcji rolniczej w Polsce w 2005 roku wyniosły ponad 2 mld euro, czyli w porównaniu z rokiem 2000 wzrosły aż 10-krotnie. Najwyższe dotacje rolnicze w 2005 roku miały: Francja, Hiszpania i Niemcy. Ich poziom dofinansowania produkcji rolniczej wyniósł odpowiednio: 9,7 mld, 6,5 mld i 6,1 mld euro. W ujęciu względnym, przeliczając dotacje na 1000 ha ogólnej powierzchni rolniczej kraju w 2005 roku, Polska

⁵ Wskaźnik wsparcia rolnictwa PSE (ang. Producer Support Estimate) służy do pomiaru wielkości transferu środków pieniężnych od konsumentów i podatników do producentów rolnych, wynikającego z określonej polityki rolnej. PSE, liczony w %, umożliwia porównanie poziomów wsparcia producentów rolnych w różnych krajach, oznacza relację wartości wsparcia (poprzez podtrzymywanie cen, płatności bezpośrednie czy subsydia) do kosztów produkcji [Ministerstwo... 2004].

⁶ W latach 2004-2005 Polska została włączona przez OECD do ogólnej statystyki i nie publikuje się jej oddzielnych danych.

uzyskała wynik 6,7 tys. euro/1000 ha i uplasowała się na 18 miejscu pod tym względem w UE-25.

Tabela 5. Ogólne dotacje do rolnictwa w wybranych krajach europejskich, mln euro

Table 5. Overall subsidies to agriculture in selected European countries, million euro

Kraje	Lata			Kraje	Lata		
	2000 mln euro	2005	2005 tys. euro / 1000 ha pow. ogółem		2000 w mln euro	2005	2005 tys. euro / 1000 ha pow. ogółem
UE-25	38401	48655	12,2	Luksemburg	48	61	23,6
UE-15	37485	43864	13,6	Łotwa	15	171	2,6
Austria	1422	1730	20,6	Malta	1	19	59,4
Belgia	351	500	16,4	Niemcy	5601	6093	17,1
Cypr	3	4	0,4	Polska	214	2086	6,7
Czechy	170	670	8,5	Portugalia	664	1038	11,3
Dania	789	973	22,6	Słowacja	235	236	4,8
Estonia	22	90	2,0	Słowenia	64	199	9,8
Finlandia	1967	2085	6,2	Szwecja	882	1018	2,3
Francja	8152	9685	17,6	Węgry	172	1088	11,7
Grecja	2128	2262	17,1	Wielka Brytania	4099	4451	18,2
Hiszpania	4895	6493	12,9	Włochy	4794	4417	14,7
Holandia	408	831	22,2				
Irlandia	1284	2225	31,7	Bułgaria	5	78	.
Litwa	18	228	3,5	Rumunia	228	308	.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Eurostat... 2007].

Podstawowe charakterystyki ekonomiczne przeciętnego polskiego i unijnego indywidualnego gospodarstwa rolnego według danych FADN

Aby porównać stan polskich gospodarstw indywidualnych na tle gospodarstw w Unii Europejskiej posłużono się danymi FADN za 2004 rok⁷. Wybrano tylko kilka podstawowych wskaźników ekonomicznych charakterystycznych dla gospodarstwa rolnego (tabela 6).

Porównanie średnich wyników gospodarstwa rolnego polskiego i unijnego w 2004 roku ujętych w ramach rachunkowości unijnej pokazuje, że większość wybranych

⁷ Polska jako członek Unii Europejskiej jest zobligowana do tworzenia krajowej sieci danych rachunkowości gospodarstw rolniczych, zgodnej z zasadami klasyfikacji i doboru gospodarstw w FADN (ang. *Farm Accountancy Data Network*). W Polsce przyjmuje się, że gospodarstwa prowadzące rachunkowość rolną są „lepsze” od przeciętnych w kraju o około 30 %. Jednakże dane pochodzące z tej bazy są obecnie jedynymi dostępnymi i ujednoliconymi informacjami o gospodarstwach, które umożliwiają przeprowadzenie porównań Polski z innymi krajami UE (Por. m. in.prace [Błąd 2000;Woś 2000B]).

charakterystyk ekonomicznych była około 3-krotnie niższa w polskim przeciętnym gospodarstwie objętym systemem FADN niż w unijnym, mimo że polskie gospodarstwo rolne dysponowało tylko dwukrotnie mniejszą całkowitą powierzchnią użytków rolnych (w Polsce 15,7 ha, a w UE-24 34,3 ha UR). I tak, średnio biorąc, produkcja ogółem w polskim gospodarstwie wyniosła 19027 euro, gdy w unijnym aż 61935 euro. Zużycie pośrednie także było mniejsze w Polsce (11227 euro) niż w UE (35651 euro). Natomiast saldo bieżących dopłat i podatków polskiego przeciętnego gospodarstwa było 5 razy mniejsze od unijnego i wyniosło 1856 euro. Również 5-krotnie mniejsze od średniej unijnej były wartość dodana brutto, wartość dodana netto i wartość dodana netto/AWU (Annual Work Unit) polskiego przeciętnego gospodarstwa rolnego. Znacząca różnica wystąpiła w przypadku kosztów czynników zewnętrznych. Polskie wyniosły 835 euro, a unijne aż 10013 euro (tabela 6).

Tabela 6. Wybrane charakterystyki ekonomiczne przeciętnego gospodarstwa w UE-24 i w Polsce (ujętego w systemie FADN) według metodyki FADN w 2004 roku

Table 6. Selected economic indices for average (included into FADN) farm in the EU-24 and in Poland according to FADN methodology in 2004

Charakterystyka	Kraje		
	UE-24 ^{a)}	Polska	Polska / UE-24, %
Całkowita powierzchnia UR, ha	34,3	15,7	45,8
Produkcja ogółem, euro ^{b)}	61935	19027	31,0
Zużycie pośrednie, euro ^{c)}	35651	11227	31,5
Saldo bieżących dopłat i podatków, euro	10331	1856	18,0
z tego:			
a) dopłaty	10637	2016	19,0
b) rozliczenie VAT	415	32	7,7
c) podatki	722	191	26,5
Wartość dodana brutto, euro	36615	9656	26,4
Amortyzacja, euro	8529	2806	32,9
Wartość dodana netto, euro	28086	6850	24,4
Wartość dodana netto/AWU, euro ^{d)}	16900	3906	23,1
Koszt czynników zewnętrznych, euro ^{e)}	10013	835	8,3
Saldo dopłat i podatków przy inwestycjach, euro	24	-143	×
Dochód z gospodarstwa rolnego, euro	18097	5872	32,4
Dochód z gospodarstwa rolnego bez bieżących dopłat, euro	7460	3856	51,7

^{a)} Bez Malty.

^{b)} Produkcja ogółem to suma końcowej produkcji roślinnej i zwierzęcej w gospodarstwie.

^{c)} Zużycie pośrednie obejmuje wartość zużytych materiałów (w tym paliwa) netto, surowców, energii, gazów technicznych i usług obcych oraz kosztów podróży służbowych i innych kosztów (reklamy, wynajmu, itp.).

^{d)} AWU (ang. *Annual Work Unit*) to roczna jednostka pracy.

^{e)} Koszt czynników zewnętrznych obejmuje koszt pracy najemnej, czynsze za donajem środków produkcji, odsetki od kredytów, itp.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [FADN... 2007]

Przeciętny dochód polskiego gospodarstwa rolnego w 2004 roku był trzykrotnie niższy niż w UE-24 i wyniósł 5872 euro, natomiast w gospodarstwie unijnym dochód ten wyniósł aż 18097 euro. Inaczej sytuacja wygląda, gdy porówna się polskie i unijne dochody z gospodarstwa rolnego bez bieżących dopłat. Wtedy dochód polskiego gospodarstwa jest tylko 2-krotnie niższy od unijnego. Warto przy tym podkreślić fakt, że w 2004 roku w UE-24 udział dochodu z gospodarstwa rolnego bez bieżących dopłat w ogólnym dochodzie z gospodarstwa rolnego wyniósł 41,2%. W przypadku polskiego przeciętnego gospodarstwa rolnego, udział ten w 2004 roku wyniósł aż 65,7%. Obliczenie to wskazuje, że gdyby nie wprowadzono systemu wsparcia bezpośredniego rekompensującego spadek cen, przy zachowaniu zasady *ceteris paribus* w stosunku do innych czynników, do tego m. w. poziomu spadłby dochód gospodarstw. Według Czyżewskiego i Henisz-Matuszczak [2004] to dowód na kompleksowy charakter polityki rolnej UE, która z jednej strony reguluje rynek rolny, wprowadzając instrumenty pozwalające pozbyć się nadwyżek żywności i nie spowodować wzrostu produkcji rolnej, a z drugiej strony koryguje rynkowy podział wykreowanej nadwyżki, utrzymując dochody rolnicze na poziomie zbliżonym do poziomu poza rolnictwem.

Wnioski

1. W 2005 roku wskaźnik relacji cen rolnych do cen zaopatrzeniowych w rolnictwie wyniósł 96,0 i podobnie jak w latach 2001-2003 był niekorzystny dla rolnictwa. Pogarszanie się tego indeksu oznaczało spadek siły nabywczej rolników. Taka sytuacja wymaga wsparcia rolnictwa z budżetu państwa. Począwszy od 2003 roku wydatki budżetowe na rolnictwo i gospodarkę żywnościową stopniowo się powiększały, zarówno w ujęciu bezwzględnym, jak i względnym. W 2005 roku wydatki na rolnictwo i gospodarkę żywnościową wyniosły 7999,5 mln zł, a ich udział w wydatkach budżetowych ogółem wzrósł do poziomu 3,8%.
2. W Polsce liczba indywidualnych gospodarstw rolnych systematycznie maleje. Średnia powierzchnia indywidualnego gospodarstwa rolnego w Polsce w 2005 roku wyniosła 8,6 ha powierzchni ogółem i 7,6 ha użytków rolnych, podczas gdy w krajach UE jest kilkakrotnie wyższa. Jednym z podstawowych ograniczeń rozwojowych sektora rolnego w Polsce był i jest nadmiar siły roboczej ulokowanej w rolnictwie. Taka sytuacja hamuje poprawę struktury agrarnej i efektywność gospodarowania oraz postęp technologiczny, co z kolei przekłada się na niskie dochody rolnicze i niepełne wykorzystanie potencjału produkcyjnego.
3. Przed wstąpieniem Polski do UE w latach 2000-2003 wskaźnik PSE był znacznie niższy w Polsce niż w krajach UE. Dotacje produkcji rolniczej w Polsce w 2005 roku wyniosły ponad 2 mld euro, czyli w porównaniu z rokiem 2000 wzrosły aż 10-krotnie.
4. Porównanie przeciętnego polskiego gospodarstwa indywidualnego z przeciętnym unijnym gospodarstwem rolnym pod względem wybranych kategorii ekonomicznych wypadło na niekorzyść polskiego gospodarstwa (według danych FADN z 2004 roku). Większość wybranych kategorii ekonomicznych była około 3-krotnie niższa w polskim przeciętnym gospodarstwie objętym systemem FADN niż w unijnym. I tak, na przykład:
 - polskie przeciętne gospodarstwo rolne dysponowało 15,7 ha całkowitej powierzchni użytków rolnych, podczas gdy unijne posiadało 34,3 ha,

- produkcja ogółem w polskim gospodarstwie wyniosła 19027 euro, gdy w unijnym aż 61935 euro,
- zużycie pośrednie także było mniejsze w Polsce (11227 euro) niż w UE (35651 euro),
- saldo bieżących dopłat i podatków polskiego przeciętnego gospodarstwa było 5 razy mniejsze od unijnego i wyniosło 1856 euro,
- 5-krotnie mniejsze od średniej unijnej były wartość dodana brutto, wartość dodana netto i wartość dodana netto/AWU polskiego przeciętnego gospodarstwa rolnego,
- przeciętny dochód polskiego gospodarstwa rolnego w 2004 roku był trzykrotnie niższy niż w UE-24 i wyniósł 5872 euro, zaś w unijnym dochód ten wyniósł aż 18097 euro.

Literatura

- Błąd M. [2000]: Gospodarstwa rolnicze w Sieci Danych Rachunkowości Rolnej Unii Europejskiej, *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 4-5.
- Ceny w gospodarce narodowej w 2005 r. [2006]. GUS, www.stat.gov.pl.
- Czyżewski A. [2006]: Środki budżetowe na realizację polityki interwencyjnej agencji płatniczych w Polsce w dekadzie przełomu wieków (1996-2005). [W:] Wsparcie sektora rolno-żywnościowego w Polsce i Wielkopolsce z krajowych i unijnych środków budżetowych. W. Czernasty i A. Sapa (red.). *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu* 74.
- Czyżewski A., Henisz-Matuszczak A. [2004]: Rolnictwo Unii Europejskiej i Polski. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Czyżewski A., Sapa A. [2003]: Mechanizm wymiany rolno-żywnościowej Polski z krajami Unii Europejskiej. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
- Eurostat [2007]: Agricultural statistic. Data 1995-2005, European Communities.
- FADN [2007]: www.europa.eu.int/comm/agriculture/rica/dwh.
- Jarugowa A. [1996]: Międzynarodowy Standard Rachunkowości Rolnej. Proces tworzenia. *Rachunkowość* 10.
- Karwat-Woźniak B. [2002]: Aktywność inwestycyjna gospodarstw rozwojowych w latach 1988-2000. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy z. 479. IERiGŻ, Warszawa.
- Małecki-Tepicht S. [2005]: Rolnictwo polskie w latach 1950-2002. *NBP. Materiały i Studia* z. 196.
- Niemczyk A. [2001]: Szanse i zagrożenia polskiego rolnictwa w świetle integracji z Unią Europejską. *Więś i Rolnictwo* 3 (112).
- OECD. [2007]. www.oecd.org.
- Poczta W., Czerwińska-Kayzer D. [2001]: Skłonność do inwestowania w gospodarstwach indywidualnych przy wykorzystaniu kredytów preferencyjnych. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej* 4-5.
- Polska w Unii Europejskiej. Nasze warunki członkostwa. [2003]. Biuro ds. Referendum Europejskiego KPRM, Warszawa.
- Strategia rozwoju obszarów wiejskich i rolnictwa na lata 2007-2013 (z elementami prognozy do roku 2020). [2004]. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa.
- Wojciechowska-Ratajczak B. [2000]: Tendencje zmian poziomu i struktury popytu na maszyny rolnicze w Polsce. *Więś i Rolnictwo* 3 (108).
- Woś A. [2000A]: Inwestycje i akumulacja w rolnictwie chłopskim w latach 1988-1998. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy z. 466. IERiGŻ, Warszawa.
- Woś A. [2000B]: Układy strukturalne w rolnictwie chłopskim (w świetle danych rachunkowości rolnej. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 465. IERiGŻ, Warszawa.
- Woś A. [2004]: Ekonomiczna struktura gospodarstw chłopskich. Studium statystyczne. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 492. IERiGŻ, Warszawa.
- Woś A. [2004]: W poszukiwaniu modelu rozwoju polskiego rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa.
- Zegar J. S. [2003]: Dochody rolników na progu akcesji do Unii Europejskiej. Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy, z. 482. IERiGŻ, Warszawa.